

ОД ИСТОГ ПИСЦА

ВРЕМЕ СМРТИ 1–4

Прерово иде у рат

Суводорска битка

Ваљевска болница

Излазак

У туђем веку II

КОРЕНИ

БАЈКА

ДЕОБЕ

ВРЕМЕ ЗЛА 1–3

Грешник

Отпадник

Верник

Дванаест портрета

Добрица
ЋОСИЋ

ВРЕМЕ
ВЛАСТИ I

Copyright © I 1996, II 2007, Ана Ћосић Вукић
Copyright © овог издања 2022, ЛАГУНА

ВРЕМЕ ВЛАСТИ I

ПРВА ГЛАВА

1

Ономе чему се не зна почетак, не зна се ни крај; а без краја, сваки је почетак лишен смисла.

Приповест о времену власти нема стварни почетак. Нико не зна тачно када и с ким је започело време власти. Можда кажњавањем човека који је пробао плод са забрањеног дрвета познања Добра и Зла; можда човековим правом да господари „над рибама у мору, над птицама небеским, и над свим животињама које се по земљи мичу“; можда са вером у Бога, а можда са одрицањем од Бога. Ако је отац, по снази и праву, први човек власти, онда је то и мати, са моћима које једино она има. Не зна се име првог човека који је имао власт, али је у *Књизи йосѣања* именован први убица. Ако је завист према брату била узрок човековог убиства, онда је завист према моћи господњој могла пробудити човекову жељу да господари људима. Потчињавање и потчињеност су појаве истог људског језгра, којима само услови одређују значење и смер. Сви људи могу владати и бити потчињени. Ако је потчињавање испољена агресивност, потчињеност је притајена агресивност која чека на освету. Између владалаца и поданика, на мржњи и страху, успоставља се заједница.

Власт није историјска појава; она је сушто опредмећење историје. Власт се подједнако и жели и трпи. Онај ко влада приправан је да потчињава; потчињени има само један нагон: да и он некога потчини. Зато деспотија и тиранија имају жешћу подршку људске већине од сваке друге владавине.

А човек није потчињен једино кад је сам; али сам човек није човек. Да бисмо били целовити људи, морамо желети да потчињавамо и бити спремни да трпимо своје господаре. Ван ове условљености човек престаје да буде историјско биће. Тежња за ослобођењем од власти, то је тежња за иступањем из историје. Оно се догађа, али кратко траје.

Поуздано се зна да је власт одувек једина моћ која расте употребом, због чега људи и теже да је освоје и упорно је чувају кад је стекну. То је занат који се најлакше научи и никад не заборавља. Вештини владања памет не смета, али јој није неопходна; власти је неопходна воља да потчињава. Ако се користи у добре сврхе, чега је било у људској прошлости, носилац власти посмртно се награђује славом. Али слава Периклових поданика никад није достигла славу Тиберијевих следбеника. Власт може бити прљав или крвав посао, а може бити, што је најчешће, и прљав и крвав. Ако није ни једно ни друго, што се ретко догађало, и не заслужује пажњу историчара и писаца.

А моје време власти ту пажњу заслужује, јер је то било време када су људи на власти веровали да почиње срећна будућност човечанства. Власт су освојили они који су дотад били потчињени. Док је нису освојили, најтврђе су веровали у њену праведност, а кад су је приграбили, поверовали су да она даје право на све и да се њом може све.

У то доба, нејак за власт и са сумњом у срећу, свој смисао потражио сам у свету у коме замишљено постаје реално, а моћ није сила. Тај свет називам романом.

Започињем га причом о томе како сам измаштане јунаке учинио реалним и тиме својом судбином условио

њихове судбине, а њиховим судбинама одредио своју, да бих привео крају потрагу за романом свога доба. Дуго сам размишљао о томе који ме је догађај животно, трајно сјединио са главним ликовима ове приповести. То никако није могао бити случај, који срећним писцима с читавом причом поклања и славу. Одлучио сам да то буде моја прва ноћ у ослобођеном Београду, којом и започиње моје време власти, у коме ћу живети мање у стварности, а више у свету својих романа, храњен и брањен њима.

2

У октобарском сутону 1944. године, у руском камиону са Комитетом, пратиоцима и куририма, први пут сам дошао у Београд. Сви смо били у енглеским униформама, а са руским машинкама. Био је то и први сумрак ослобођеног Београда и прва ноћ слободе којој су звезде биле једина светлост. Слобода се оглашавала грмљавином руских каћуша са обала Саве и Дунава на Немце који су, поражени, узмицали ка својој германској постојбини. Ослобођење Београда славило се и партизанским колом на Славији, пред којим се зауставио наш камион са возачем црвеноармејцем. Радосно смо поскакали на београдску калдрму, разровану гранатама, посуту чаурама и лешевима у различитим униформама. Курири и пратиоци, са већином чланова Комитета, јурнуше у *Козарачко коло*, а ја се измакох на тротоар, претпостављајући таквом весељу неко личније и тише радовање слободи.

Одмах су ме забринуле рушевине и страћаре око трга. Биће нам потребне три петолетке да изградимо Београд да буде мала Москва. У машти сам преносио огромне зграде из Улице Максим Горки у Москви (претпрошле ноћи виђене на филму који нам је приказала совјетска војна

мисија) на улице око Славије. Зидајући вишеспратнице и облакодере на Славији, гневан на буржоазију која нам оставља тако ружну престоницу и још гневнији на окупаторе Немце и савезнике Британце и Американце што су је тако крвнички рушили, био сам убеђен да никад у Београду није било толико срећних људи као те ноћи. Свест о томе да сам сведок и саучесник највеће колективне среће Београда изазивала је у мени потребу да запамтим све што се те ноћи збива на Славији, док се *Козарачко коло* витлало тргом уз ритмовану јекну песме коју су играчи испевавали и продужавали, а она се разлегала ускомешаном тамом Београда.

Те ветровите вечери на Славији завитлана телеса играча са машинкама на раменима, прошарана партизанкама и младим грађанкама, оглашавала је и ону спеклу жудњу за љубавним сједињењем тела, ону страсну, дивљу жудњу ратника којој лепота није први изазов, него јој је то сâмо женско. То слободом острашћено коло оглашавало је и ону женску, под окупацијом истуговану, чежњу за мушким додиром, којој само стисак мушке шаке излуђује срце и разбуђује тело, па су у тами по две тамније, слубљене прилике замицале у рушевине, дворишта, улазе у куће.

Касно увече оставили смо Крајишнике – пролетере да са грађанима славе ослобођење Београда и на његовим рушевинама грле играчице из *Козарачког кола*, а нас је неки поручник из Команде града благом узбрдицом повео у ветровиту помрчину, ускоро увео најпре у башту, па потом у кућу, двоспратну, у којој су, по речима нашег официра, за време окупације, до пре три дана, становали виши официри Абвера. Кад смо је осветлили нашим батеријским лампама и свећама које су Немци оставили у сребрним свећњацима, одмах смо схватили да је то кућа неког крупног буржуја и сарадника окупатора, па су се моји другови, чланови Комитета, са осећањем класног и националног права, победнички разместили по собама на оба спрата.

Мени, узбуђеном збивањима и спремном да пробдим своју прву ноћ у ослобођеном Београду, у великој одаји са библитеком на два зида и писаћим столом у дуборезу остаде за коначење огромна црна фотеља. Такву ствар видео сам само на фотографији, у неким новинама, па сам то чудовиште пресвучено сјајном, црном кожом осветљавао батеријском лампом и пажљиво разгледао, зачуђен буржоаском настраношћу: шта ће нормалном човеку толико и такво седало? Схватио сам да је та црна направа, смештена у углу собе поред беле каљеве пећи, намењена за дремање после обилног обеда, за пушење скувих цигара и пијење кафе; да служи за уживање и смишљање политичких афера и финансијских малверзација. Мора да је велика зла починио народу њен власник, који је с Немцима клиснуо ка Бечу. Осетио сам и малу nelaгодност што ћу ја, комунист и члан Комитета, своју прву ноћ у главном граду Демократске Федеративне Југославије провести баш у тој озлоглашеној, властодржачкој, буржоаској фотељи. Одлагао сам да седнем у њу пред својим друговима партизанима, пратиоцима и куририма.

Шетао сам по соби и разгледао библитеку са књигама већином у корицама загаситоцрвене боје и са иницијалима ВК, питајући се: шта ли је тај човек који је прочитао толико књига? Или су му оне служиле само за украс и хвалисање пред гостима? Када су мој пратилац и два курира одложили оружје и легали на тепих у углу велике одаје да спавају, утасио сам свеће у свећњаку на писаћем столу и лагано се спустио у меку дубину фотеље. Удобност, пријатност, нека моћност коју сам примао из масивног наслона моју ратну и револуционарну победу чинили су, заиста, тријумфалном. Победили смо! Тито ће сутра-прекосутра бити у Београду. Партизани владају скоро читавом Србијом. Југославија ће за који месец бити слободна. Створићемо нову државу, нову народну власт, ново социјалистичко друштво. Сан

сневан у партизанском одреду на Јастрепцу и у илегалу по Поморављу – постаје јава!

Сваки део тела ми је уживао; како год се покренем, меки ослонац ме дочека и нежно прими читаво тело; главу сам ослонио на висок и мек наслон, који јој се савршено прилагођавао. Опуштене на меким бочним наслонима, уживале су ми руке.

Док ме је фотеља увлачила у своје топле дубине, питао сам се: ко ли је њен власник, ко ли је тај моћник? О чему су све, из ове удобне фотеље, разговарали буржуји и експлоататори, сарадници окупатора и виши официри обавештајне службе Хитлерове армије? Схватио сам зашто су се око фотеље водиле огорчене борбе између странака, политичара, генерала, буржуја... Фотеља је снажан историјски чинилац. Она није много мањи покретач историјских збивања од барута и парне машине. Због фотеље као што је ова, у којој ја седим као ратни победник, вођени су ратови, извођени пучеви, освајане колоније, поробљаване нације, истребљивана племена по Африци и Азији...

Ослоним се на руке и придигнем, па паднем у меко: цијукну федери, уплашено, предајнички.

Експроприсаћу ову фотељу! Али шта ће на то рећи мој пратилац Миша, курир Станко, Ратка, куварица у Комитету, шта ће о мени мислити моји Преровци, кад ми дођу у посету? Сељаци, радници, српска сиротиња немају ни столице, седе на трonoшцима, клупама, пањевима, а ја у црној кожној фотељи! Зар ћу ја живети у оваквој господској кући, у салонима застртним дебелим теписима, а сеоска сиротиња у страћарама са земљаним подовима? Не, не! Ово је само привремени смештај. Сутра ће се наш Комитет преселити у неко државно надлештво. Срамота је да останемо у буржујској вили. Један од првих револуционарних декрета наше нове власти, Титове владе, требало би да буде декрет о уништењу фотеља.

Устао сам из фотеље, али сам стражњицом и леђима осетио да ми она не да да одем из ње; онда сам се ослонио на висок и мек наслон, откривајући нову пријатност коју нуди. Не, не треба уништити фотеље! Треба радницима и сељацима омогућити да их у својим кућама и они имају. После три петолетке социјалистичке изградње, у свакој радничкој и колхозничкој кући биће оваквих фотеља, а на подовима ће бити паркет прекривен дебелим, шареним теписима. Сваки радник и колхозник имаће у својој кући овакву библиотеку.

Нечујно сам откорачао до прозора: из града су се у размацама чули пуцњи и понеки рафал. Ради смрт; она окончава ратовање и означава почетак слободе. Нека језа шумела ми је у крошњи дрвета поред прозора. Жив сам. Преживео сам рат, шапутао сам. Жив сам. Каква је то срећа преживети рат! Ветар је помрчином разносио страх, заостао иза окупатора. Од тог страха сам задрхтао, лагано се вратио до фотеље, опипао је и спустио се у њене заштитничке, топле дубине; предајући се уживању, припалио сам цигарету. Срце ми је дамарало по читавој фотељи, а мој комунистички сан о срећној будућности, у јави прве ноћи у ослобођеном Београду, постајао је стварнији од четворогодишњег рата који сам преживео.

Не знам када сам заспао у фотељи, знам само да ме је пробудила наша куварица Ратка и позвала ме на доручак у кухињу, где су већ седели секретар и чланови Комитета са куририма и пратиоцима. За доручком смо весело препричавали своју прву ноћ проведену у буржујским собама и салонима; мноштву ствари и украсних предмета, чију сврху нису разумели, највише су се чудили наши пратиоци и курири, сеоски младићи из Топлице и Пусте Реке.

Чим смо доручковали, ми, чланови Комитета, позвани смо на састанак у салон на спрату, да се договоримо о наредним задацима. Секретар је строго захтевао раскид са

дотадашњом партизанском фамилијарношћу и налагао успостављање хијерархије у дужностима и дисциплину: треба да се зна шта је ко међу нама. Ми стварамо нову власт и нову државу и у њима морају да постоје ред и поредак. Власт без ауторитета није револуционарна власт. Обрачун са партизанском уравниловком један је од наших најпречих задатака у обнови и изградњи земље. Брзо смо међусобно расподелили спаваће собе и канцеларије, одлучили да организујемо посебну кухињу за Комитет и да одвојимо курире и пратиоце; ми, чланови Комитета, обедоваћемо у трпезарији, курири и пратиоци у кухињи.

Мени је за канцеларију и становање одређена одаја са великом црном фотељом, библиотеком и писаћим столом, у којој сам провео прву ноћ. Био сам врло задовољан радним условима и узбуђен открићем права која доноси победа и непознатим задовољствима која нуди власт.

3

Једног јутра, док сам спавао у фотељи покривен шињелом, дошла је Цана, помоћница наше куварице Ратке, за коју смо знали да је у овој кући била слушкиња и пре рата и за време окупације. Пробудила ме је и рекла:

„Чула сам од твојих другова да си из Прерова.“

„Јесам, другарице.“ Иако сам био љут што ме је пробудила, одговорио сам јој уљудно зато што припада радничкој класи. Са њом сам увек био љубазан и зато што јој је муж, инвалид из Првог светског рата, без једне ноге, на штакама сусрео партизане код Карађорђевог парка, затражио пушку да се бори против окупатора и погинуо код Официрског дома, о чему ми је она плачући причала кад би ми донела кафу.

„А знаш ли ти, кад си из Прерова, да је ово кућа Вукашина Катића?“

„Кога Вукашина Катића?“, питао сам је пренеражен.

„Оног, јединог господина Вукашина Катића. Његов син Иван је у немачком логору, ћерка Милена код брата од стрица, Адама, у твом Прерову. А унук Владимир у партизанима, јуче је свраћао да види кућу. Ваш је капетан.“

Постиђено сам шапнуо: „Ово је Миленина кућа?“

„Миленина, Иванова и Владимирова!“

Прибрао сам се:

„У којој је бригади Владимир?“

„Нисам га питала. У кућу није хтео да уђе. Поседео је у мојој собици и попио кафу, коју му даде Ратка.“

Као илегалац, кад год бих се нашао у Прерову, настојао сам да Милени одагнам бригу и ублажим тугу због сина партизана, о коме је знала само да је рањен код Пожеге и са рањеницима пребачен на Златибор. Кад сам је први пут видео у јесен четрдесет и прве, та ме је жена очарала својом лепотом и господственим држањем; одмах сам је заволео оном чистом љубављу којом се воли лепа и нежна мајчина сестра. Како ће се она обрадовати када је преко курира нашег Комитета обавестим да је Владимир стигао у Београд!

А Цана је села на столицу уз писаћи сто и, гледајући ме строго, говорила:

„Знаш ли ти, момче, да је ова твоја канцеларија била радни кабинет господина Вукашина Катића, деде Владимировог? Немци га стрељали четрес прве као таоца зато што му је унук отишао у партизане. Фала Богу, вратио се жив, а ви, другови, окупирали му кућу.“

„Ми нисмо окупирали Вукашинову и Владимирову кућу, него кућу коју су били окупирали Немци“, бранио сам се, а она је наставила:

„Ја му кажем: сине, Владо, уђи у своју кућу. А он се намршти. То, тетка Цано, више није моја кућа. Она сада припада народу. Како, Владо, припада народу Иванова и Миленина кућа коју су им оставили мати и отац? Припада.